

בין הסגנון הפוסט-מודרני לניסיון לגיבוש תכנון מקומי, אדריכלים מתלוננים על אובדן דרך ועל השפעה יתרה של שיקולים כלכליים

אין כמו שיטוט מהיר ברחובות תל אביב, כדי ללמוד על ההיסטוריה התכנונית של מדינת ישראל. נתחיל בשדרות רוטשילד. המבקר בשדרה המטופחת יוכל להתרשם מבתי הבאהאוס של תחילת המאה ה-20, שהתאפיינו בקווים נקיים ובצורה הנובעת מצרכים פונקציונליים; קצת צפונה משם, אם נמשיך לרחוב אבן גבירול, לא נחמיץ את מבני הרכבות הכעורים והשיכונים של שנות ה-60 וה-70 המוקדמות; מזרחה משם, לכיוון מתחם בבלי, נוכל להתרשם מהבנייה הרוויה שאיפיינה את שנות ה-80; אם נישיר את מבטנו למעלה, תתגלה לנו הבנייה של שנות ה-2000 - מגדלי מתכת נוצצים וגבוהים.

עם זאת, בניגוד לעבר, כיום קשה לדבר על סגנון בנייה ייחודי. מגדלי היוקרה הם רק חלק מסגנונות הבנייה הקיימים. פעם היו סגנונות אופייניים ומוגדרים, כמו הסגנון הערבי, האקלקטי והבאהאוס; כיום שורר בתחום כאוס מוחלט: חוקי עזר עירוניים, טרנדים משתנים ומחירי חומרי בנייה משפיעים על המראה של המבנה.

אופוריה אדריכלית

האדריכל אורי לניר, בעלים משותף של משרד א.א. לניר אדריכלים, מספר שאחרי מלחמת ששת הימים התחילה אופוריה גם באדריכלות, ומאז ועד היום מתאפיין התחום במעין פוסט מודרניזם. בסוף שנות ה-60 הכל היה מותר, ונבנו הרבה בניינים ראוותניים, עם עמודים קורינתיים, קישוטים והתפרעות בלא עקרונות. מגמה זו המשיכה ב"בנה ביתך" בשנות ה-80 וה-90.

לפי לניר, "כיום אפשר לחלק את הבנייה לשלושה סגנונות עקרוניים. הראשון מתבטא ביבוא של סגנונות מחו"ל והשפעה של מקורות חיצוניים כמו הדה-קונסטרוקוויזם, פוסט מודרניזם וגימיקים המצוטטים ממקורות אחרים. הסגנון השני מנסה ליצור אדריכלות ישראלית אותנטית, אבל לרוב אין חיפוש אמיתי והבנה של ההיסטוריה המקומית אלא סגנון אקלקטי שמשלב גגות רעפים עם קשתות. השלישי הוא אדריכלות עם עקרונות מודרניסטיים המושפעת מהסביבה, ומתייחסת לאקלים הים תיכוני".

האדריכל אלכס מייטליס, בעליו של משרד אלכס מייטליס המתמחה באדריכלות, עיצוב פנים ועיצוב רהיטים, מאמין שיש אדריכלות טובה ויש אדריכלות שמתעסקת בסגנון. "אם נחליט מראש לנהל שיחה בסגנון דיבור מסוים, זה יהפוך אותה לשטחית. כיום הסגנון בישראל מוכתב ב-90% מהתקציב. קירות מסך במגדלים הם כרגע החומר הזול והמהיר ביותר לחיפוי, ולכן כולם רוצים זכוכית. הסגנון נוצר בגלל כוחות השוק. הבעיה היא שיזמים קובעים את דמות הפרויקט יותר מאשר אדריכלים", מסביר מייטליס.

האדריכל ומעצב הפנים אורי פלן, הבעלים של משרד פלן אדריכלים שהיה שותף בתכנון הדירות ברובע לב העיר בתל אביב, מסכים שהנטייה כיום היא לכיוון של מינימליזם מודרני, עם יותר זכוכית, בדומה למראה שפעם היה נהוג במשרדים. עם זאת, לטענתו, הסגנון לא קיים רק במגדלים, וכיום הוא רווח גם בבתי מגורים.

המגדלים והסגנון שבו הם מתוכננים זוכים לביקורת בגלל המראה הבינלאומי חסר הייחוד שלהם. לדברי מייטליס, "תפארת האדריכלות הם המגדלים בפארק צמרת, שלא ברור האם הם נמצאים בסינגפור, ניו יורק או אירופה. הם בעלי מראה נייטרלי".

האדריכל זאב דרוקמן, בעליו של משרד דרוקמן אדריכלים וראש המחלקה לאדריכלות בבצלאל לשעבר, בוחר להדגים את חוסר החיבור למקום בצורה ציורית יותר. "את מגדלי yoo אפשר לחבר לבלון ולשלוח לכווית לכמה זמן, אין בהם דבר שמחבר אותם לאזור ולעיר".

דרוקמן רואה בחוסר הקשר בין מגדלי המגורים לעיר סימפטום לבעיה חמורה יותר. "פעם יצרנו מרחב ציבורי באמצעות מגורים, תיכננו שכונות והשפענו על העיר. היום לא מסוגלים להתמודד באופן אינטליגנטי עם נושא המגורים. מדובר בסוגיה מוסרית שהאדריכלים שנהפכו לנותני שירותי תכנון ועיצוב אינם מתמודדים איתה. סוגיית הבנייה למגורים היא הקשה והמורכבת בתחום האדריכלות, ומהווה את רוב התוצר האדריכלי, אבל היא כבר לא סוגיה מרכזית ואדריכלים נבחנים דווקא לפי ספריות ומוזיאונים שתיכננו".

"מתייחסים לבניינים כמו לקומקומים"

לדברי דרוקמן, "מראה הבניין מוכתב על ידי מי שהיה לו כסף לקנות את המגרש, ולבניינים מתייחסים כמו למוצרי מדף, כמו לואזות או קומקומים: "מתחילים להצטעצע עם פיצ'פקס בחזיתות, גג משולש, מרפסות קופצות. אלה משחקי פסאדה ותו לא. זה כל כך שטוח, שמה שרואים זה מה שמקבלים. ההתייחסות למגורים בעיר היא דרך האקט השיווקי ולא במובן של חלל אורבני או מרחב ציבורי. אפשר להגיע לאותה כמות של אוכלוסין בדגש על המרקם, אך זה דורש תוכנית בניין עיר אחרת והנהגה אחרת. העיר צריכה לגדול פנימה כדי לא לחסל את הרזרבות של השטחים הפתוחים שעדיין נותרו, אבל אנשים יותר מוכשרים מאלה שעושים זאת היום צריכים לעסוק בזה".

מגדלי המגורים אולי יוצרים סביבה שיח נדל"ני ואדריכלי ער, אבל הם לא הסגנון היחיד הקיים בישראל. סגנון נפוץ נוסף באדריכלות הישראלית הוא "המרפסות הקופצות", חוק עזר עירוני שמטרתו היתה למנוע סגירת מרפסות, השפיע מאוד על המראה של בנייני המגורים. האיסור ליצור מרפסות חופפות קומה מעל קומה הביא לכך שבחזית הבניינים נוצרה קקופוניה וחוסר אחידות בגלל המרפסות. חוק העזר גרם לאדריכלים להמציא שלל שיטות כדי להשתלט על מראה הבניין. עיריית תל אביב בחרה לבסוף לשנות את החוק, וכנראה שעיריות נוספות יילכו בעקבותיה.

האדריכל יוסי פרידמן, בעליו של י.פ. פרידמן אדריכלים ומרצה בכיר בחוג לעיצוב פנים במסלול האקדמי של המכללה למינהל, מקווה ש"השינוי של חוק העזר בתל אביב יביא להגדלת מספר צורות הבנייה. על אף שבמסגרת האילוף, הדי מעצבן, הצליחו המשרדים להגיע לשליטה צורנית וליצירת חזית מעניינת".

בתל אביב לא צפויים להיבנות עוד בתים בסגנון "המרפסות הקופצות", אבל בפריפריה המצב שונה. מעבר למרפסות באזורים אלו נפוץ הסגנון הרע ביותר, שניתן לכנותו בשם "קבלני-סתמי". פלן טוען ש"בפריפריה העיצוב האדריכלי הוא תוצר של רצון לחסוך בכסף. המטרה היא לבנות את הפרויקט במחיר הכי נמוך שאפשר ולקבל עליו מקסימום תשואה, וככה גם הפרויקטים נראים".

פרידמן מצטרף לדעתו ואומר ש"הבנייה למגורים באשדוד, מזרח נתניה או ראשון לציון היא תוצר של חוסר מחשבה. לקחו בניין בן 4 קומות וניפחו אותו לשמונה או שתים עשרה קומות".

ה"קבלני-הסתמי" הוא תוצר של השיכונים של שנות ה-50. אבל בזמן שמאחוריהם היתה אידיאולוגיה עם כוונות טובות, שבסופו של דבר לא עמדה בציפיות, מאחוריו עומד הכסף והוא בעצם המניע לכל סגנון אדריכלי נפוץ שקיים כיום בשוק. ומי שמעצב את החלק המרכזי בארכיטקטורה היום בישראל הוא הכסף של היזמים - ולא האדריכלים.